

BABYLON

DVADSAŤ JAZYKOV SVETA

mèo
(VIETNAMČINA)

고양이
(KÓREJČINA)

பூனை
(TAMILČINA)

keďi
(TUREČTINA)

kucing
(JÁVČINA)

گربه
(PERZŠTINA)

बिल्ली
(PANDŽÁBČINA)

ネコ
(JAPONČINA)

paka
(SWAHILČINA)

Katze
(NEMČINA)

chat
(FRANCÚZŠTINA)

kucing
(MALAJČINA)

кошка
(RUŠTINA)

gato
(PORTUGALČINA)

বিড়াল
(BENGÁLČINA)

قط
(ARABČINA)

बिल्ली / بل
(HINDUSTANČINA)

gato
(ŠPANIELČINA)

貓
(MANDARÍNČINA)

cat
(ANGLIČTINA)

absynt

Publikáciu z verejných zdrojov podporil
Fond na podporu umenia

u. fond
na podporu
umenia

Copyright © 2018 by Gaston Dorren
All rights reserved
Translation © Milan Kopecký
Design © Przemek Dębowski

ISBN 978-80-8203-384-0

Babylon

Dvadsať jazykov sveta

Gaston Dorren

Preložil Milan Kopecký

Jazyk je veľmi intímny majetok, vlastníme ho v rovnakej miere, v akej on vlastní nás. Spája ho úzke puto so základmi našej osobnosti, s našimi spomienkami a citmi, s krehkými štruktúrami sveta, v ktorom žijeme.

Alok Rai, *Hindi Nationalism*

Obsah

ÚVOD

Dvadsať jazykov: polovica sveta s. 9

20. VIETNAMČINA

Jazykové túry s. 17

19. KÓREJČINA

Zvuk a cit s. 41

18. TAMILČINA

Otázka života a smrti s. 61

17. TUREČTINA

Nenapraviteľne vylepšená s. 77

16. JÁVČINA

Vyššia kultúra, nižšia kultúra s. 95

15. PERZŠTINA

Budovatelia impéria a stavební robotníci s. 109

14. PANDŽÁBČINA

Tón prezradí všetko s. 129

13. JAPONČINA

Apartheid jazykového rodu s. 145

12. SWAHILČINA

Nonšalantná viacjazyčnosť Afriky s. 159

11. NEMČINA

Excentrička v strednej Európe s. 181

10. FRANCÚZŠTINA

La différence musí zomrieť s. 197

9. **MALAJČINA**
Jazyk, ktorý to vyhral s. 217
8. **RUŠTINA**
Rodený Indoeurópan s. 235
7. **PORTUGALČINA**
Vo vyššej hmotnostnej kategórii s. 251
6. **BENGÁLČINA**
Svetová jednotka v abugidách s. 269
5. **ARABČINA**
Stručný slovník našej arabčiny s. 293
4. **HINDUSTANČINA**
Vždy sa nájde niečo, čo nás rozdelí s. 313
3. **ŠPANIELČINA**
¿Ser alebo estar? – to je otázka s. 333
2. **MANDARÍNČINA**
Mýtické čínske písmo s. 349
- 2B. **JAPONČINA (POKRAČOVANIE)**
Systém bez systému s. 365
1. **ANGLIČTINA**
Lingua franca ako žiadna iná? s. 379

POUŽITÉ ZDROJE A ODPORÚČANÁ LITERATÚRA s. 397

POĎAKOVANIE s. 405

ZDROJE OBRAZOVÉHO MATERIÁLU s. 409

Úvod

Dvadsať jazykov: polovica sveta

Rátať svetové jazyky je rovnako náročné ako rátať farby. Kodifikovaných jazykov, ako sú napríklad angličtina, francúzština, ruština alebo thajčina, by sme napočítali niekoľko desiatok, ale to by bolo ako rátať farby na obraze od Mondriana – skončili by sme veľmi rýchlo. Väčšina jazykov nemá kodifikovanú podobu. Na mnohých miestach sveta sa používajú miestne varianty jazykov a snažiť sa zistiť, kde sa jeden začína a druhý končí, by nás stálo toľko práce, ako hľadať hranice medzi jednotlivými farbami na Turnerových malbách. Jednoznačný počet neexistuje. Podľa odhadov sa v súčasnosti na svete používa asi 6 000 zvukových alebo znakových jazykov, čo je v priemere jeden jazyk na 1,25 milióna ľudí. Babylon teda, zdá sa, nepadol, dodnes v ňom žijeme.

Hoci možno predsa len nie. Iná štatistika totiž hovorí, že vám stačí osvojiť si iba štyri reči – angličtinu, mandarínčinu, španielčinu a hindustančinu –, aby ste sa bez tlmočníka porozumeli na celom svete. Hindustančinu a mandarínčinu bežne ovládajú obyvatelia dvoch najľudnatejších krajín, po španielsky sa dohovoria na väčšine územia oboch Amerík a angličtina má v súčasnosti najbližšie ku globálnemu jazyku. Asi to s tým Babylonom nakoniec nebude také horúce.

Najväčšie jazyky sveta, ktoré sú predmetom tejto knihy, spôsobujú zánik stoviek, ba tisícok menších. Je to tragédia, pretože spolu s jazykmi miznú naprieč kontinentmi cenné vedomosti ukryté

v slovách, príbehoch a menách, tých krehkých štruktúrach sveta, o ktorých píše Alok Rai. Zároveň však platí, že dominantné jazyky ponúkajú viac lingvistickej, kultúrnej a historickej rôznorodosti, než si ľudia uvedomujú. Aj preto je *Babylon* trpkosladká kniha: opisuje dvadsať nádherných a súčasne nebezpečných jazykov.

Polovica obyvateľov sveta hovorí niektorým z týchto jazykov od narodenia. Ďalšie stá milióny sa ich učia ako druhý jazyk. Ani v tomto prípade nemožno brať počty definitívne, ale dá sa predpokladať, že asi sedemdesiatpäť percent ľudí sveta je schopných komunikovať niektorou z rečí babylonskej dvadsiatky. O čosi menej relevantné, ale presnejšie číslo hovorí, že deväťdesiat percent z nás žije v krajine, kde niektorý z dvadsiatich jazykov tejto knihy bežne používajú vládne inštitúcie.

Ako si títo hegemóni vydobyli svoju súčasnú pozíciu? V jednotlivostiach sa odpovede na túto otázku líšia, jedno však majú spoločné: každá z týchto rečí funguje ako *lingua franca*, premostuje priepasť medzi ľuďmi s rozličnými materinskými jazykmi.

Dva z nich – malajčina a swahilčina – vznikli ako jazyky obchodníkov. Neskôr si ich viacero krajín zvolilo za úradné, ale ešte aj dnes sa častejšie využívajú ako druhé jazyky na preklenutie komunikačných bariér. V prvom rade však stojí za vznikom a rozšírením každého dominantného jazyka imperializmus – perzština, portugálčina či angličtina vyrástli z plienok práve vďaka nemu. Podobným vývojom prešli aj iné ázijské jazyky: arabčina sa presadila s kalifátom, mandarínčinu používalo niekoľko za sebou nasledujúcich vládnucich čínskych dynastií, turečtinu razili Osmania, vietnamčinu králi a vojská národa Vietov. Viaceré ďalšie európske jazyky sa tak ako angličtina alebo portugálčina zviezli na vlne koloniálnych impérií. Španielčina a francúzština dobýjali územia po mori, ruština po súši. História sa nemení ani dnes, čo potvrdia obyvatelia južnej Indie, ktorí hlasno odmietajú rozpínanie hindčiny ako jediného indického jazyka.

Zatiaľ som spomenul trinásť jazykov. Zostáva teda sedem: nemčina, japončina, jávčina, kórejčina a tri juhoázijské jazyky – ben-

gálčina, pandžábčina a tamilčina. Označiť ktorýkoľvek z nich za dominantný by asi bolo prehnané. Spája ich to, že sa využívajú na menšom, ale husto zaľudnenom území.

Rozličné cesty k triumfu sú iba jednou zo stránok rôznorodosti babylonskej dvadsiatky. Nikoho neprekvapí, že jazyky sa od seba líšia slovnou zásobou, gramatikou či zvukovou podobou. Systémy ich zápisu nie sú iba fascinujúco pestré grafickou formou, ale aj funkčne diferencované. Ľudia si o svojich jazykoch myslia každý niečo iné: stretneme sa s hrdosťou, obdivom, majetníctvom aj lahostajnosťou, ale predovšetkým, a to najmä v prípade používateľov druhého jazyka, s rezignáciou, ba až odporom. Jazyky nachádzajú rôzne využitie, najčastejšie v obchode a štátnej správe. Niektoré majú dlhú a bohatú literárnu tradíciu, iné nie. Niektoré budú migranti opatrovať celé generácie, iných sa bez okolkov vzdajú. Všetky jazyky vykazujú vnútornú diverzitu, no každý vlastným spôsobom: zvyčajne existujú regionálne varianty, často sa jeden register používa pri rozprávaní a iný v písomnom prejave, koniec koncov ani s nadriadeným sa nezhovárame tak ako s človekom na rovnakej pozícii a podobne. Slovom, každý člen babylonskej dvadsiatky je nielen unikátnym komunikačným systémom, ale má aj vlastnú jazykovú históriu a kultúru. Sú to samostatné, svojbytné svety.

V nasledujúcich kapitolách (a jednej bonusovej polovičnej kapitole) do týchto svetov nahliadnem, pričom začnem s najmenšími a prepracujem sa až k „jazykovým mocnostiam“. Zameriam sa vždy na daný jazyk a na nejakú jeho špecifickú vlastnosť, čosi, čím sa odlišuje. Napríklad: Čo znamená, že angličtina je „príbuzná“ s ruštinou? Ako je možné, že neabecedné jazyky, aké používajú v Indii alebo v Číne, plnia tú istú funkciu ako našich dvadsaťšesť písmen? Ak nie sú schopné udržať jazykový mier ani krajiny ako Belgicko a Kanada, ako sa to darí v multilingválnej Indonézii? Prečo síce koloniálne, ale pomerne malé Portugalsko zrodilo svetový jazyk, ale povedzme také Holandsko nie? Prečo ženy v Japonsku rozprávajú inak než muži? A ako prišiel autor tejto knihy k dvom vietnamským neteriam?

○ Babylone – zopár (ne)praktických drobností

Na začiatku každej kapitoly nájdete krátky profil jazyka: jeho rozličné názvy, rodokmeň, počet používateľov, základné informácie o gramatike, zvukoch, systéme písania a jazykových výpožičkách (z akých zdrojov jazyk preberá slová najčastejšie a ktoré z domácich slov prijali svetové jazyky). Jazykové štatistiky nie sú veľmi spoľahlivé, všetky počty preto treba brať s rezervou; čerpal som z viacerých zdrojov, nereálne odchýlky som ignoroval, iné som spriemeroval a výsledok zaokrúhlil na najbližšie graficky vďačné číslo.

Zaznačiť neznáme zvuky z cudzích jazykov je náročné bez použitia medzinárodnej fonetickej abecedy (IPA), ale tá môže na laika pôsobiť neprehľadne. S týmto problémom som sa vyrovnal dvojakým spôsobom. Najčastejšie som sa pokúšal prispôbiť zápis výslovnosti cudzích slov domácej tradícii (napríklad kvantitu naznačujem dĺžňom [í]) alebo, najmä v jednoznačných prípadoch, som ponechal grafickú podobu IPA. Ak sa mi ani jeden prístup nezdal dosť ilustratívny, zaradil som zvukovú ukážku daného slova na svoju webovú stránku *languagewriter.com* do sekcie „Babel“.

Pri citovaní slov, fráz a viet ako príkladov som sa usiloval byť čo najkonzistentnejší a držať sa zabehnutých konvencií:

Babylon – vety v cudzom jazyku a zdôraznené slová.

„*Babylon*“ – prvý výskyt slova v cudzom jazyku. Celé vety s ohľadom na čitateľnosť prepisujem iba kurzívou.

[babylon] – približná výslovnosť.

„Babylon“ – preklad slova, frázy alebo vety. Úvodzovkami vyznačujem aj konkrétne jazykové javy, s ktorými v danej kapitole pracujem.

(Babylon) – ak je preklad izolovaného výrazu v okrúhlych zátvorkách, úvodzovky sa už nepoužijú. Okrem toho v okrúhlych zátvorkách uvádzam aj pôvodný tvar alebo prepis z nelatinského písma.

Presne polovica jazykov v knihe využíva iné než latinkové písmo. Slová z ruštiny, mandarínčiny a podobne prevádzam transliteráciou alebo transkripciou. Sú jazyky, pre ktoré existuje hneď niekoľko platných systémov transkripcie, preto ak sa vám bude zdať, že niektoré kórejské, japonské alebo arabské slovo v knihe vyzerá inak, než vás učili, toto môže byť dôvod.

Dával som si veľký pozor pri prepisovaní cudzích slov, je však možné, že som sa niekde dopustil chyby, najmä v prípade neeurópskych jazykov. Budem vďačný za každý postreh, ktorý mi pošlete (kontaktný formulár nájdete na stránke *languagewriter.com*), aby mohli byť ďalšie vydania a preklady knihy ešte lepšie. Dovtedy, prosím, hľadte na každú chybu ako na to, čím v skutočnosti je: dôkazom, že všetci ďalej žijeme v Babylone.

Gaston Dorren, 2018

20.

Vietnamčina

tiếng Việt

85 MILIÓNOV POUŽÍVATEĽOV Vo Vietname je vietnamčina jediný úradný jazyk a hovorí ňou asi 75 miliónov ľudí; ďalšieho pol milióna žije v Kambodži. Asi dvojmiliónovú enklávu tvoria Vietnamci v Spojených štátoch amerických, početnejšie komunity nájdeme vo Francúzsku, Austrálii, Kanade, Nemecku, Českej republike a Spojenom kráľovstve. Ako druhý jazyk používa vietnamčinu 5 až 10 miliónov ľudí na území Vietnamu, ide prevažne o príslušníkov etnických menšín.

DOMÁCE OZNAČENIE tiếng Việt, niekedy aj tiếng Việt Nam alebo Việt ngữ

ZARADENIE Vietnamčina je jednoznačne najrozšírenejším jazykom austronézskej jazykovej rodiny, do ktorej patrí napríklad aj khmérčina, úradný jazyk Kambodže. V oblasti juhovýchodnej Ázie a východnej Indie sa rozpráva vyše stovkou menších austronézskych jazykov.

PÍSANÁ PODOBA Latinské písmo s množstvom diakritických znamienok. Až do začiatku dvadsiateho storočia sa používalo znakové písmo vychádzajúce z čínštiny.

GRAMATIKA Pozri hlavný text.

ZVUKOVÁ PODOBA Pozri hlavný text.

PREVZATÉ SLOVÁ Poľnohospodársku terminológiu prevzali obyvatelia v prehistorickom období z daických jazykov, ktorými rozprávali susedné etniká. V priebehu asi dvetisíc rokov až do polovice dvadsiateho storočia prenikol do jazyka vysoký počet čínskych slov; odhaduje sa, že tridsať až šesťdesiat percent vietnamskej slovnej zásoby má pôvod v čínštine. Počas francúzskej koloniálnej nadvlády sa do vietnamčiny dostalo viacero francúzskych slov prispôsobených zvukovo aj graficky. V súčasnosti pribúdajú do vietnamčiny najmä slová s anglickým pôvodom. Príklady nájdete v hlavnom texte.

INTERNACIONALIZMY V iných jazykoch sa slová z vietnamčiny používajú najmä v súvislosti s pojmami z vietnamskej kultúry. Najznámejšia je dnes zrejme hustá polievka *pho* (phở). Za vietnamskej vojny nakrátko prenikli do amerického vojenského žargónu niektoré vietnamské výrazy ako *đi đi* (đi đi), teda „chod preč“, *Quan Canh* (quân cảnh), teda „vojenská polícia“ alebo *so mot* (số mốt), teda „najlepší“, doslovne „číslo jeden“.

PREKÁŽKY VO VÝSLOVNOSTI Vietnamčina je v regiónoch gramaticky pomerne stabilná, existujú však veľké rozdiely vo výslovnosti a slovnej zásobe. Študentom jazyka to významne komplikuje život: jednotlivé prízvuky od seba ľahko odlíšite, horšie je to s porozumením, najmä na juhu krajiny. Dokonca aj domáci zo severných oblastí majú ťažkosti s menej frekvencovanými južnými dialektmi. Odporúčaná spisovná výslovnosť v sebe spája južné prvky, ale oveľa viac severných.

Asi v polovici môjho trojtýždňového pobytu v Hanoji zo mňa vylezie veta: *Bác học tiếng Việt một năm và rồi – nie, moment: rồi – rồi nhưng chưa có thể nói không được!*

Slová nešikovne odsekávam, ale moja učiteľka Loan prikyvuje, je teda možné, že naozaj hovorím to, čo si myslím, že hovorím: že študujem vietnamčinu jeden a pol roka, no stále nie som schopný ňou rozprávať. Alebo už možno áno. Ak by to tak bolo, potom som práve vyslovil svoju najdlhšiu – a najparadoxnejšiu – vietnamskú vetu.

Loan (vyslovuje sa to [luan]) sekundu, dve mlčí. Následne pokrúti hlavou. „Opravme sa.“

Tiesnivý pocit v žalúdku ignorujem a odľahčeným tónom prehodím: „Ako? Veď som práve povedal, že neviem po vietnamsky.“

„V tej vete bolo niekoľko chýb.“ Začne ich vymenúvať. „Teraz ju zopakujte.“

Bác học tiếng Việt một năm rồi rồi nhưng chưa thể nói được.

Učiť sa s Loan ma baví. Nielenže rozpráva dobre po anglicky (aj keď to môže byť v mojom prípade dvojsečná zbraň), ale je tiež veselá, zhovorčivá a jazykmi vyslovene žije, či už svojím, alebo jazykom svojho študenta. Spolu sme boli v múzeu, v kníhkupectve, na večeri, dokonca ma zoznámila s niekoľkými priateľmi. Napriek nespochybniteľným učiteľským vlohám však vie byť aj trochu pris-

na. Nepochváli ma, aký som urobil pokrok, ale, naopak, pretože verí v motivačný účinok vlastného sklamaní, hovorí veci ako: „Ako je možné, že slovo *bác* (strýko) nepoznáte? Včera sme sa ho učili!“

„To asi áno, no hádam odo mňa nechcete, aby som si zapamätal každé jedno slovo, *cháu* (neter), ktoré spomenieme, alebo čo len polovicu z nich. Vietnamská slovná zásoba je *khó khăn* – je to ťažké!“

„Prečo by ste nemali?! Ste predsa skvelý študent.“

Vystriem chrbát.

„Aj keď je pravda, že v hovorení ste sa ďaleko neposunuli.“

Zhrbím sa.

„Ale nie je to najhoršie. Výslovnosť zvládnete dobre.“

Čo neplatí o tejto chvíli, lebo málo slýchaná pochvala mi vyrazila dych. A takto nejakto fungujeme, moja dvadsaťročná vietnamská učiteľka a ja.

Prečo som však vlastne tu, desaťtisíc kilometrov od kamarátov a rodiny, a trápim sa s jazykom, na ktorý sa okrem odvážlivcov s vietnamskými koreňmi podujmú iba jazykovi fajšmekri? Čo ma sem priviedlo? Odpoveď znie: táto kniha.

Ako píšem v úvode, keby ste sa chceli s polovicou svetovej populácie porozprávať v ich rodnej reči, stačilo by vám ovládať dvadsať jazykov. Niektorým ľuďom sa naozaj niečo také podarilo. Raz som si podal ruku s americkým polyglotom Alexandrom Argüellesom ovládajúcim šesťnásť jazykov uvedených v tejto knihe, ako aj niekoľko ďalších, ktoré sa do najlepšej dvadsiatky nedostali. Osobne som sa niekedy v živote učil sedem z nich (angličtina, nemčina, španielčina, francúzština, portugalčina, ruština a turečtina) a miera mojej úspešnosti siaha od schopnosti plynulo rozprávať po (čo je častejšie) letnú známosť. Istý, veľmi krátky čas som sa pohrával s myšlienkou naučiť sa všetkých dvadsať. Rýchlo som však pochopil, že by som nezvládol ani len základy, kým by mi vystavil stopku môj vydavateľ, bankový účet alebo, pravdupovediac, moja predpokladaná dĺžka dožitia. Preto som sa rozhodol skúsiť iba jeden, no pokiaľ možno náročný.

Chrám nefritovej hory v centre Hanoja. Dlhé storočia sa v písomnom styku používala prevažne klasická čínština, z ktorej vychádzalo aj vietnamské písmo.

Vietnamčina sa mi zdala ako vhodný kandidát. Na rozdiel od iných alternatív ako arabčina, hindčina a kórejščina sa pri nej netreba učiť celkom novú abecedu alebo, nedajbože, tisíce čínskych znakov. A pretože som sa rozhodol ako prvej venovať práve vietnamčine, ponúkla mi príležitosť predstaviť viacero charakteristík cudzích jazykov. Inou, vedľajšou motiváciou mi bola nádej, že prekvapím našu pani upratovačku Tuyet niekoľkými vetami v jej rodnom jazyku. Keď teda padla voľba na vietnamčinu, vybral som si vhodnú učebnicu pre samoukov¹ a vyrazil som na cestu. Táto kapitola prináša záznam z danej cesty.

1 Ďakujem spoločnosti Assimil za poskytnutie jazykového kurzu. Na konci knihy v časti „Použité zdroje a odporúčaná literatúra“ uvádzam zoznam všetkých prameňov, s ktorými som pracoval.